

Draumen om at nynorsken kunne vinna fram i byane, vart knust kring 1930.

By og land – mann mot mann

SPRÅK:

«Farvel, Hovudstaden: / i deg var det best: / der fann eg dei Beste, / der lærde eg mest», skreiv Aasmund O. Vinje i Ferdaminne (1860). Seinare har det vore lite glede over urbanitet og hovudstad å spora i målørsla. Byproblemet skulle bli eit av dei mest grunnleggjande problema for målreisinga i ei etterkrigstid prega av sentralisering og urbanisering.

FOR IVAR

AASEN var «Bysprog» ei fellesnemning på dei dialekt-draga han tykte likna på det dansk-norske skriftmålet. Han gjorde rett nok det viktigaste feltarbeidet sitt i 1840-åra då berre 12 prosent av innbyggjarane budde i bykommunar. Men kring 1900, då 28 prosent budde i byane, byrja målfolk å pirka i gamle sanningar. «Er folkemaale i byarne gode norske maalføre?» spurde medisinstudenten Ivar Handagard på eit av dei fyrste lagsmøta i det nyskipa Studentmaallaget i januar 1901. Svaret var eit rungande ja, og etter få år var bydialektane, inkludert oslomålet, rehabiliterte i det leiande sjiktet i målørsla. Men kva så? Ei veksande målørslere prøvde ut fire strategiar i møtet med dei nye urbane utfordringane. Den fyrste var samnorskstrategien. Hagbard E. Berner, som skipa Samlaget i 1868, streka gjentekne gonger under at «det K. Knudsenske fornorskingsstræev og Ivar Aasens maalførening [må] møttest i samarbeid». Knud Knudsen ville la oppnorskinga av det dansk-norske skriftmålet ta utgangspunkt i den «danna daglegtala» i byane, og tanken om eit samarbeid mellom dei to språkprosjekta styrkte seg i 1890-åra. I mai 1902 vart jamvel Samlaget delt i to ut ifrå denne grunn-tanken.

DEN ANDRE BYSTRATEGIEN til målørsla var segregeringsstrategien. Den kvilde på eit utbreidd syn i det norske samfunnet om at byane var sentrale arenaer for moralsk og kulturelt fall. Synsmåtane fann ein att i det ide-

I ♥ NY

-norsk

ologiske grunnlaget bak organiseringa av målørsla i byane. «Storbyane er som ei ende-laus myr. (...) Og i si naud vender dei (byungdommen) seg til bondeungdommen. Han skal hjelpe den veike byungdommen opp or gyrma», skreiv ungdomslagsmannen Klaus Sletten i innbydinga til møtet der Bondeungdomslaget i Oslo vart skipa i oktober 1899.

BONDEUNGDOMSLAGA – og mållaga i byane – arbeidde primært for å skapa eit frirom for innflyttar. Som kulturpolitiske organisasjonar var desse laga bruho- vud for bygdekultur, nynorsk og norskdom i byane. Den optimistiske ideen om at bondeungdomslaga ville bli ein slags trojanske hestar der bygde-ungdom til slutt strøymde ut og tok over byen, bleikna likevel fort. Det vart berre unntaksvis uttrykt ambisjonar om å vinna byfolk over på den «norske» sida. Dette var målet for ein tredje strategi i målørsla, omvendingsstrategien. Det

fremste dømet er Oslo mållag, skipa i 1912, med klart uttrykte målsetjingar om å utgjera eit alternativ til Bondeungdomslaget. Det vart kritisert av leiande folk i Oslo mållag for einast å venda seg til tilflyttande landsungdomar. Oslo mållag gjekk òg i gang med å skipa til skuletilbod (parallellklassar) for borna til foreldre som ynskte nynorsk som opplæringsmål, rett nok utan resultat.

INGEN AV DEI TRE målreisingstrategiane for byane førte fram. Samstundes voks ambisjonane. Framtidsmålet om å vinna heile Noreg over til nynorsken kom innanfor siktemålet, og i 1921 programfeste Noregs Mållag målsetjinga om nynorsk som einaste riksmål. Målørsla utvida no arbeidet for nynorsk i skule, kyrkje, litteratur og presse med ei tung satsing på offentlig målbruk og utvida språklovgjeving. No kom ideen opp om å bruka statleg lovgjeving for å tvinga dei siste gjenstridige lokalsamfunna over til nynorsk i sluttfasen i målreisinga.

Prøvekluten for denne tvangsstrategien vart striden om bynamna. Sidan 1905 hadde målørsla pressa på for ei omfattande oppnorsking av stadnamna med fleire tusen namne- endringar som resultat. Denne nynorske suksesshistoria kulminerte med stortingsvedtaket i 1924 om namne- bytet frå *Kristiania* til *Oslo*. Gustav Indrebø, statens namne- konsulent, trudde no at ein samla og omfattande bynamnrevisjon «ikkje kan

STORBYANE ER SOM EI ENDELAUS MYR

møta noko nemnande motstand».

SÅ FEIL KAN EIN TA.

I junidagane 1929 deltok 20.000 innbyggjarar i demonstrasjonstog mot *Nidaros* i Trondheim og 5000–8000 mot *Fosna* i Kristiansand. I Bergen samla 25.000 seg i demonstrasjon mot eit framlegg frå Bondeungdomslaget Ervingen (!) om *Bjørgvin*. Einast *Nidaros* kom så langt som til Stortinget, og i 1931 vart vedtaket gjort om. Dette vart eit vendepunkt. Den gamle suksessoppskrifta til målørsla, parlamentarisk pågangsmot, hadde gong etter gong synt seg dugande andsynes Venstre. Men i møtet med eit sterkare Arbeidarparti og store demonstrasjonstog i bygatene, møtte ho veggjen. For fyrste gong var eit viktig målvedtak gjort om. Dette vart ein dramatisk sluttstrek for draumen om at nynorsken kunne vinna fram i byane. Fram til andre verdskrigen var bygde- mobiliseringa medverkande til den sterke nynorskframgangen, i etterkrigstida vart det eit av vinnarkorta til riksmålsrørsla. Målørsla og riksmålsrørsla spelte i realiteten det same spelet: By og land – mann mot mann.

Oddmund L. Hoel gav nyleg ut Norsk målreising II. Mål og modernisering 1868–1940 (Samlaget). Ein lengre versjon av artikkelen står i Syn og Segn nr 1/2011 som kjem ut i dag.

ODDMUND L. HOEL

fyrsteamanuensis i historie ved Høgskulen i Sogn og Fjordane

MIDT I KULTUREN

Bergen er nok et tilbaketog stadium som produksjonssted **CARL CHRISTIAN HAMRE, SKAPEREN AV «VENNEBYEN» HAR FLYTTET PRODUKSJONEN TIL MARSEILLE, BA**

Jeg synes ikke de temaene jeg jobber med har så bred kommersiell appell

KUNSTNER BJARNE MELGAARD HAR SOLGT KUNST FOR NI MILLIONER KRONER PÅ NOEN UKER, DN

«Her kommer vinteren» handler på ingen måte om vintersport, og ingen skal få lov til å gjøre den om til en nasjonalsang for norsk selvhyllest

CHRISTOPHER NIELSEN, BROR TIL «JOKKE», NEKTER NRK Å SPILLE SANGEN, DAGBLADET

Stella vinner!

STELLA MWANGI ER MGP-FAVORITT HOS 22 BOOKMAKERE I EUROPA, VG